۱-قالی شکارگاه،شمال غربی ایران،۹۲۹ یا ۹۴۹هـ.ق ،قالیهای موزه پولدی پتسولی میلان

فصلنامه تحلیلی- پژوهشی

نگارگران ، طراحان بزرگ قالی در مکتب دوم تبریز

صمد نجارپور جباری * محمد علی رجبی **

چکیده

اوج شکوفایی نگارگری ایران در اوایل حکومت صفویان در تبریز بوده است که به مکتب دوم تبریز شهرت دارد. در این عصر تعدادی از هنرمندان هرات به تبریز آمدند و با همکاری هنرمندان تبریز، این مکتب را پی ریزی نمودند .آثار به جا مانده از این دوره نشان دهنده نوعی وحدت و همخوانی در بین همه شاخه های هنری می باشد. چندین تخته قالی نفیس از این دوره باقی مانده که نشان می دهد ارتباطی بین نقشمایه های قالی و نگارگری وجود دارد.

به نظر می رسد تعدادی از این قالی ها را نگارگران بزرگی چون سلطان محمد و آقا میرک طراحی کرده باشند. همچنین احتمال دارد طراحان قالی از آثار این هنرمندان در نگاره ها استفاده کرده و قالی هایی را تولید کرده اند.

واژگان کلیدی

قالی، مکتب دوم تبریز، نگارگری ، دوره صفویه ، سلطان محمد ، آقا میرک

* کارشناس ارشد پژوهش هنر ، مدرس دانشگاه هنر اسلامی تبریز

** عضو هئیت علمی دانشکده هنر شاهد

مقدمه

پایه و اساس مکتب دوم تبریز با مهاجرت تعدادی از هنرمندان مکتب هرات به تبریز در زمان شاه اسماعیل صفوی ریخته شد. در این عصر هنرمندانی چون کمال الدین بهزاد و آقامیرک وسایرهنرمندان از هرات به تبریز آمده و با همکاری هنرمندان مقیم تبریز چون سلطان محمد دست به ایجاد مکتب بزرگ نگارگری زدند که به مکتب دوم تبریز مشهور شد. آنچه که در این مکتب حائز اهمیت می باشد این است که همه شاخه های هنری دارای یک زبان واحد و مشترک می باشند. با مطالعه آثار هنری این دوره از جمله قالی مشاهده می شود که ارتباطی بین نقش مایه های قالی و نگارگری وجود دارد.روح حاکم برنقوش قالی را می توانیم در نگاره ها هم ببینیم. بعضی از قالی ها را احتمالاً نگارگران بزرگی چون آقامیرک و یا سلطان محمد طراحی کرده اند و برخی دیگراز قالی ها را احتمالاً شاگردان این هنرمندان و طراحان مستقل قالی انجام داده اند.

تصویر۱-قالی شماره ۱ با موضوع شکارگاه، شمال غربی ایران ،۹۲۹ یا ۹۴۹ هـ.ق ، موزه پولدی پتسولی میلان قالیهای موزه پولدی پتسولی میلان

احتمال دارد که طراحان قالی درپاره ای از قالی ها از نقش مایه های نگارگری استفاده کرده باشند.

در این مقاله به بررسی دو تخته از قالی هایی که از دوره مکتب دوم تبریز به جا مانده می پردازیم: نخست« قالی شکارگاه» موزه پولدی پتسولی میلان و دوم قالی منظره حیوانات متعلق به مجموعه بارن هاتوانی .

«قالی شکارگاه»، شمال غربی ایران، ۹۲۹ یا ۹۴۹ هجری قمری، از مجموعه قالی های موزه پولدی پتسولی میلان، ایتالیا.

نام قالی: قالی شکارگاه

محل بافت: شمال غربی ایران و احتمالاً تبریز، کارگاه سلطنتی

تاریخ بافت: تاریخ بافت این قالی بنا به تاریخی که در خود قالی آمده ۹۲۹ هـق یا ۹۴۹ هـق می باشد .

آرتورپوپ تاریخ ۹۲۹ هـق را صحیح می داند و محل بافت آن را شمال غربی ایران ذکر نموده است(pope . 1977).

اندازه: ۵۷۰× ۳۶۵ سانتی‌متر مربع

محل نگهداری: مجموعه قالی های پولدی پستولی میلان(ایتالیا)

گره:نامتقارن–فارسی باف، ۶۲ گره در ۱۰ سانتی‌متر عرض و ٦٦ گره در ۱۰ سانتی‌متر طول تار:ابریشم زرد رنگ

پود:نخ قهوه‌ای رنگ

پرز: پشم

نوع طرح : لچک ترنج هم سو و نقشه یک چهارم که با امضای "غیاث‌الدین جامی" بافنده ی قالی مشخص است.در این قالی، صحنه شکارگاه همراه با نقوش و تصاویر تزئینی دیده می شود .

در وسط ترنج این قالی یک بیت شعر نیز آمده است.

شد از سعی غیاث‌الدین جامی

بدین خوبی تمام این کار نامی

اگر متن قالی را به چهار قسمت مساوی تقسیم کنیم در هر قسمت (در یک چهارم قالی) شش اسب سوار با اسب‌های قرمز رنگ و هشت اسب سوار با اسب های کرم رنگ مسلح به تیر و کمان و شمشیر، دیده می‌شوند که مشغول شکار آهو، گوزن، کل، خرس، قوچ و یوزپلنگ‌اند. دو نفر پیاده ، خنجر به دست با شیر گلاویزشده‌اند . تعداد جانورانی که در متن قالی دیده می شود بیش از یکصد نقش است و حیوانات کوچک دیگری نیز مانند باز وخرگوش

تصاویر۲ و۳ –مجلس شکار شاه، سلسله الذهب جامی، ۹۵٦ هجری، منسوب به سلطان محمد، کتابخانه عمومی سن پترزبورگ

صحرایی دراطراف ترنج مشاهده می‌شوند.

صحنه‌های شکار و گرفت وگیر در متن سرمه‌ای فرش چنان با گل ها وختایی‌های زیبا و دلکش آراسته شده‌اند که نظیری برای آن متصور نیست (خشکنابی، ۱۳۷۸) .

آنچه زیبایی این قالی رادو چندان می‌کند، شیوه طراحی آن می‌باشد حاشیه‌های بزرگ و کوچک این قالی، همچنین اسلیمی و ختایی‌های متن آن همه به شیوه هندسی طراحی شده‌اند. به عبارتی گل های متن قالی و نیز ختایی ها و شاخ و برگ‌های داخل متن و لچک و ترنج همه شکسته، نقش بسته‌اند، در حالی که اسب ها و شکارچیان و حیوانات وگرفت و گیرها، ابرها و ماهی‌ها و ... همه به شیوه گردان طرح زده شده‌اند. در اینجا لازم است به نگاره مجلس شکارگاه شاه و تطبیق آن با قالی فوق اشاره نماییم .

مجلس شکار شاه، سلسله الذهب جامی، ۹۵٦ هجری، منسوب به سلطان محمد، کتابخانه عمومی سن پترزبورگ (تصاویر۲ و ۳).

نسخه خطی کتاب سلسله‌الذهب جامی که درکتابخانه عمومی سالتیکف شدرین سن‌پترزبورگ نگهداری می‌شود، توسط شاه محمود نیشابوری در سال ۱۵٤۹ میلادی(۹۵٦ هـق)، در شهر اردبیل(؟) نگاشته شده است. در حاشیه بزرگ برگهای رنگی از طلای بسیاری استفاده می‌شده و در جلد لاکی آن صحنه‌های نبرد و مجلس موسیقی تصویر شده است. در این نسخه خطی، در مجموع دو نگاره وجود دارد یکی از آنها به خاطر شیوه‌ای که از آن برخوردار است یادآور نقاشی‌های قرن پانزدهم میلادی (نهم هـق) مکتب هرات است و در آن صحنه شکار شاه در دو صفحه به تصویر کشیده شده است. نگاره دیگر که آن هم بر دو صفحه ساخته شده، موضوع مرسوم شکار شاه در قرون وسطی (قرن‌های هفتم تا یازدهم هـق) است. در ابتدا چنین به نظر می‌رسد که در هر ورق به تنهایی به موضوع خاص و متفاوتی پرداخته شده و هر صفحه به طور جداگانه از یک ترکیب‌بندی شلوغ و پرپیکره‌ای برخوردار است؛ اما در اصل، این نگاره ها که در ابعاد بزرگ و با تعداد زیادی پیکره و پلان ساخته شده، از موضوع واحدی برخوردارند و آن شرح

تصویر شماره ۴- بخشی ازقالی شماره ۱

تصویر شماره ۵- بخشی از نگاره شماره ۲

تصویری مجلس شکار شاه است(کریم اف ،۱۳۸۵) .

در تصویر ٤،بخشی از قالی موزه پولدی پتسولی میلان که در آن گورخران را می‌بینیم که در حال فرار از مقابل شکارچیان هستند. این قالی به سبب استفاده از طرح‌های گردان حیوانی و انسانی در کنار طرح‌های شکسته تجریدی یک نوع تضاد خطی و بصری در بیننده ایجاد می‌کند که باعث زیبایی بیش از پیش آن می‌شود. سوالی که مطرح می باشد این است که با توجه به شیوه طراحی در قالی آیا نگارگرانی که این قالی را طراحی کرده‌اند، نقوش ختایی را به صورت شکسته طرح زده و بعد نقوش انسانی و حیوانی را گردان ترسیم نموده‌اند؟ اما چنین روشی از سوی نگارگران بعید به نظر می‌رسد. روشی که در طراحی این قالی به کاربسته اند این

تصویر شماره ۶ -بخشی از قالی شماره ۱

تصویر شماره ۷- بخشی از نگاره شماره ۲

است که اول عناصر انسانی و حیوانی ترسیم شده و بعد نقوش ختایی اضافه شده است. با توجه به توازن پراکندگی حیوانات در قالی نتیجه می‌گیریم که طراح قالی از قبل، حیوانات و انسان‌ها را روی نقشه قالی ترسیم کرده و بعداز این مرحله، گل‌ها و شاخه‌های ختایی را توسط نگارگر و یا طراح دیگری به آن اضافه نموده است . لازم به یادآوری است که گرچه شاخه ختایی به صورت شکسته در این قالی آورده شده ولی گل‌های آن اغلب به صورت گردان طراحی شده‌اند. شاید نقش این قالی مربوط به داستان شکار بهرام گور باشد . به هر حال همین صحنه را در قسمتی ازنگاره شماره ۲ ودر تصویر شماره ۵ مشاهده می‌کنیم .این نگاره بوسیله سلطان محمد قلم‌زده شده است. ترکیب کلی حیوانات در قالی و نگاره تشابه فوق‌العاده‌ای دارد .نحوه قرار گرفتن پاهای این حیوانات یکسان می‌باشد .پهنای بدن و طول آنها همچنین گوش و سر آنها با هم دیگر تطابق دارند.

در قسمت دیگری از این قالی دسته‌ای از آهوان

تصویر شماره ۸ – بخشی از قالی شماره ۱

تصویر شماره۹- بخشی از نگاره شماره ۳

نیز در حال گریز هستند (تصویر٦).در نگاره مربوط به سلطان محمد نیز همین دسته آهوان را مشاهده می‌کنیم که همگی در حال فرار می‌باشند. نحوه قرار گرفتن پاها در هر دو نگاره یکسان می‌باشد. سرهای آهوها تقریباً شبیه به هم هستند شاخی که آهوی عقبی در قالی دارد با شاخ آهویی که در نگاره و در قسمت پایین آن فقط سرش قابل مشاهده است یکی می‌باشد (تصویر ۷).

در تصویر شماره ۸ سوارکاری مشاهده می‌شود که در حال تاخت با اسب می باشد و با شمشیر خود به یک گوزن (از پشت سر آن) ضربه‌ای وارد می‌نماید. کلاه قزلباش سوارکار و همچنین لباس و نحوه نشستن آن مورد توجه می‌باشد. در تصویر شماره ۹ همین صحنه نیز دیده می شود . در این تصویر، سوارکار، کلاه قزلباش بر سر دارد و لباس مخصوص آن دوره را به تن کرده است کلاه هر دو تصویر عین هم می‌باشد. فرم و حالت نشستن بر روی اسب در هردو تصویر قالی و نگاره شبیه هم هستند. موضوع این دو تصویر یعنی شکار گوزن با شمشیر یکی هست.

تصویر شماره ۱۰- بخشی از قالی شماره ۱

تصویر شماره۱۱- بخشی از نگاره شماره ۳

محلی که شکارچی بر گوزن با شمشیر ضربه وارد می‌کند در هر دو شکل یکسان است . فرم کلی اسب، یعنی چگونگی قرار گرفتن سر، پاها و بدن در دو تصویر به یک گونه هست. زین و یراق اسب و تسمه‌ها و لگام و نحوه قرار گرفتن تسمه لگام اسب و دستی که شمشیر را در دست خود گرفته دقیقاً مثل هم هستند .

لباس سوار کار در قالی و در نگاره مشابه بوده به طوری که محل و چگونگی تا نمودن قسمت پایین لباس و اتصال آن به کمر در دو تصویر دارای یک طراحی می‌باشد.

در بخش دیگری از قالی شماره ۱ که در تصویر شماره ۱۰ دیده می‌شود ، شکارگری در حال حمله با شمشیر به یک حیوان (به احتمال زیاد) از تیره گربه‌سانان می‌باشد. شکارچی سربند قزلباش‌ها را بر سر خود گذاشته است و با دست چپ خود تسمه افسار اسب را به دست گرفته و با دست راست خود شمشیر را گرفته است. در تصویر شماره ۱۱ شکارگری در حال حمله و ضربه زدن با شمشیر به حیوانی گربه‌سان (پلنگ) می‌باشد، که تیری در بدن خود دارد و در حال نزدیک شدن به شکارچی نشان داده شده است. لباس‌ها و فرم کلی بدن شکارچی

تصویر شماره۱۲ - بخشی از نگاره شماره ۳

تصویر شماره۱۳- بخشی از قالی شماره ۱

تصویر شماره ۱۴-قالی شماره ۲ منظره حیوانات ترنج دار، تبریز، نیمه نخست سده دهم هجری قمری، کلکسیون بارن هاتوانی، بوداپست.

و بدن اسب و همچنین نحوه سوار شدن سوارکار بر اسب و نیز تزئینات روی زین و برگ اسب تطابق بیشتری در دو تصویر دارد.

در بخش دیگری از قالی شماره ۱ شکارچی و اسبش در حالت تاخت می باشد(تصویر شماره ۱۳).سوارکار از روی زین به عقب برگشته و تیری را به طرف شکار رها می‌کند. این پیکره کلاه قزلباشها را بر سر گذاشته و لباس مرسوم آن دوره را پوشیده است. پایین لباس خود را تا کرده و به کمربند بسته است تا مانع فعالیت او نگردد . زین اسب بر روی چیزی شبیه به گلیم یا قالیچه قرار دارد . در تصویر شماره ۱۲ که بخشی از نگاره شماره ۳ می باشد، شکارچی و اسب آن دیده می‌شود. اسب در حالت تاخت قرار دارد و شکارچی از روی زین به طرف عقب برگشته و تیری را به طرف شکار خود رها کرده است . تصویر لحظه بعد از رهایی تیر را نشان می‌دهد .در این تصویر شکارچی کلاه

تصویر شماره ۱۵ -گلستان سعدی تشعیر رنگی دور صفحه ، خط از سلطانعلی مشهدی ، تشعیر از آقا میرک ، تبریز نیمه اول قرن دهم هـ.ق ، اندازه ۱۰×۱۸/۵ سانتیمتر، (ART AND HISTOTY TRUST COLLECTION)

تصویر شماره ۱۶ -همان مشخصات تصویر فوق

تصویر شماره۱۷ –بخشی از قالی شماره ۲

قزلباش بر سر خود گذاشته و قسمت‌های پایین لباسش را به طرف کمر تا کرده است. در این دو تصویر سربند هر دو پیکره (کلاه قزلباش) شبیه به هم هستند. موضوع دو تصویر یکی می‌باشد و حرکت و فرم کلی اسب ها هم به یک شکل است.

تصویر ۱۹ الف

تصویر شماره۱۹ب – بخشی از نگاره شماره ۱۵

تصویر شماره۱۸– بخشی از تصویر۱۵

زین و یراق و رواندا‌ز اسب که در پشت اسب قرار گرفته و زین به روی آن انداخته شده در دو تصویر به یک صورت اجرا شده است.

دراین قالی به وضوح شیوه قلم استاد سلطان محمد به خوبی دیده می شود .ترکیب بندی قوی و محکم قالی در کنار تصاویر انسانی و حیوانی به کار رفته در آن می تواند بیانگر این باشد که این قالی را سلطان محمد طراحی کرده است.

دومین قالی که در این قسمت مورد بررسی قرارمی گیرد قالی منظره حیوانات متعلق به

تصویر شماره۲۰–بخشی از قالی شماره ۲

تصویر شماره۲۱– بخشی از تصویر شماره ۱۵

مجموعه بارن هاتوانی می باشد

قالی منظره حیوانات مجموعه بارن هاتوانی

نام قالی: قالی منظره حیوانات ترنج‌دار

محل بافت: تبریز

تاریخ بافت: نیمه اول سده دهم هجری- دانیل آلکوئف که در کتاب خود of the world great carpet تاریخهای ۱۵۴۰- ۱۵۱۰ م را ذکر نموده است(Alcouffe، 1996).

آرتورپوپ این فرش را در ربع دوم قرن ۱۶ میلادی و محل بافتش را تبریز می‌داند.(pope، 1977)

اندازه: ۱۴۹×۱۹۴ سانتی‌متر مربع

محل نگهداری: کلکسیون بارن هاتوانی در بوداپست

پرز: پشم

رنگ فضای غالب ترنج سرمه‌ای متمایل به لاجورد است که از این رنگ در فضای نگارگری برای القای شب استفاده می‌گردد. از نصف کلاله‌ای که به احتمالا از لچک آویزان می‌باشد مشخص می‌شود که طرح دارای لچک هم بوده است. رنگ این قالب همرنگ ترنج بوده و سیمرغی آهویی را بر دهن گرفته و در حال پرواز می‌باشد. بخشی از کتیبه بالای ترنج باقیمانده که نشان از طرح داخل آن را می‌دهد. که در فضای زرد نخودی رنگ متن آن یک گردش ختایی دیده می‌شود. پرندگانی روی این شاخه ختایی نشسته‌اند. رنگ زرد شیری قسمت متن فرش را پر کرده است. که در آن درختان مختلف و بوته‌های گل و پرندگان و حیوانات دیده می‌شود.در پای هر کدام از درختان سرو یک برکه آب دیده می‌شود. برکه آب بزرگتری هم در پای درختان شکوفه و گلدار هم وجود دارد که حیواناتی دور و بر آن می‌باشد. در بالای برکه حیوانی با بدن گوزن و سر و دم دیگر حیوانات دیده می‌شود. این موجود افسانه‌ای به رنگ آبی نفتی می‌باشد؛ برکه از خط وسطش قرینه شده است. و قسمتی از پاهای موجود افسانه‌ای هم در پایین برکه و در قسمت زیرین قالی به صورت قرینه دیده می‌شود از اینجا می‌توان گفت که طرح متن قالی به صورت یک چهارم اجرا شده ولی متن داخل ترنج سرتاسری می‌باشد. موجودات اساطیری این قالی عبارتنداز شیرهای بالدار- گوزن بالدار - سیمرغ و... میباشد و همچنین انواع پرندگان و آهو و صحنه های نبرد ببر و گاو و به صورت گرفت و گیر دیده می شود . تطبیق این قالی با نگاره هایی از گلستان سعدی در این بخش صورت می گیرد .

این تصویر صحنه درگیری و (گرفت و گیر بین) دو حیوان را نشان می دهد حیوان سم دار (گاو) ، به رنگ تیره می باشد که در ناحیه نزدیک ترنج مرکزی قالی قرار گرفته است و حیوانی از تیره گربه سانان بر روی آن قرار دارد .رنگ حیوان سم دار قهوه ای تیره با سم هایی که سم های قرمز و نیز با شاخ و چشم هایی به رنگ زرد است . حیوان سرش را به طرف بدن خود چرخانده و در حال ناله کردن است چرا که دهانش را باز کرده است. اطراف این صحنه

تصویرشماره۲۲- بخشی از قالی شماره ۲

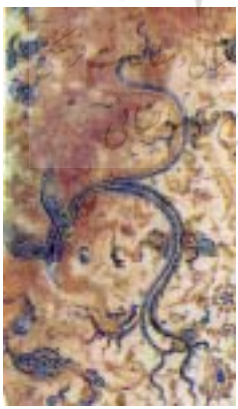

تصویر شماره۲۳ -بخشی از تصویرشماره ۱۵

تصویر شماره۲۵ –بخشی از تصویر شماره ۱۵

تصویر شماره۲۴– بخشی از قالی شماره ۲

به رنگ کرم می‌باشد که با بوته های کوتاه گل و گیاه پوشیده شده است.

تصویر شماره ۱۸ نیز درگیری حیوانی از تیره گربه سانان با یک حیوان سم دار را نشان می دهد. دراینجا هم شیر بر روی یک آهوی خالداری پریده و پشت حیوان را در قسمت شانه‌هایش بر دهان گرفته است. در اینجا هم حیوان سر خود را بالا برده و از شدت درد در حال ناله کردن می‌باشد. فضای اطراف نگاره به رنگ زرد کرمی بوده و بوته و گیاه کوتاه قد در کنار ساقه گل‌های رنگین دیده می شود.

قسمتی از قالی شماره ۲ که در آن دو حیوان سم‌دار دیده می‌شود یکی از آنها شاخدار و دیگری بدون شاخ هستند این حیوانات در فضایی باز پر از گل و شکوفه‌های قرار گرفته‌اند(تصویر شماره ۱۹الف).یکی از این حیوانات نشسته و سرخود را به سوی حیوان بزرگتر و دارای شاخ عقب چرخانده است. بخشی از تصویر شماره ۱۹ب اثر آقامیرک دو حیوان سم‌دار را نشان می دهد که در حال

تصویر شماره ۲۶ –نگاره دوحکیم متنازع، خمسه نظامی (شاه تهماسبی)، تبریز، ۹۴۹-۹۴۶ هجری، منسوب به آقامیرک، کتابخانه بریتانیا، لندن

فرار هستند یکی از آنها شاخدار و دیگری بدون شاخ است که احتمالاً جفت هم می باشند یکی از آن ها سرشان را برگردانده و به سمت عقب نگاه می‌کند. این صحنه نیز در فضایی باز که پر از گل و شکوفه‌های تجریدی و طبیعی قرار گرفته است.

در بخشی از قالی شماره ۲ که در تصویر شماره ۲۰ آورده شده، حیوان گربه‌سان افسانه‌ای دیده می‌شود. این جانور در حال فرار می‌باشد که سر خود را به عقب برگردانده و دهان خود را باز کرده است. بالچه‌های شعله‌سان از سینه آن بطرف پشت حیوان کشیده شده است. دُم جانور پر پشم و

تصویر شماره۲۷- بخشی از قالی شماره ۲

تصویر شماره۲۹ -بخشی از قالی شماره ۲

تصویر شماره۲۸- بخشی از تصویر شماره۲۶

تصویر شماره۳۰- بخشی از تصویر شماره۱۵

از دو رنگ تشکیل شده است. در پاهای عقبی پنجه و چنگال‌ها کاملاً به طور واضح دیده می‌شود و گیاهان اطراف این حیوان تلفیقی از شاخ و برگ‌های طبیعی با گل‌های انتزاعی می‌باشد.

در تصویر شماره ۲۱ همین حیوان را به رنگ خاکستری مشاهده می‌کنیم. این تصویر متعلق به بخشی از نگاره است که آقامیرک آن را قلم زده است .دم پر پشم حیوان از دو رنگ تشکیل شده است و بالچه‌های شعله‌سان از قسمت سینه و پاهای عقبی خارج شده است. این جانور سر خود را بالا گرفته و به طرف سمت جلو نگاه می‌کند دهان خود را باز کرده و در حال دویدن می‌باشد. فضای اطراف آن از شاخ و برگ‌های گیاهان طبیعی در کنار گل‌های تجریدی تشکیل شده است چنین به نظر می‌رسد که این دو تصویر را یک نفر قلم زده باشد.

در داخل قاب متصل به لچک قالی ، سیمرغ قرار گرفته است. این پرنده یک آهو را در دهان گرفته و به طرف پایین در حال حرکت (پرواز) است پیچش زیبایی دم این پرنده در کنار ابرهای پیچان، جذابیتی خاص به آن داده است. این سیمرغ از رنگ‌های متنوعی تشکیل شده است(تصویر شماره ۲۲).

فضای سرمه‌ای زمینه باعث شده که سیمرغ خود را از زمینه جدا کند و بهتر جلوگر شود. گردش ختائی یک هماهنگی موزنی را با پیچ و تاب‌های پر و بال و دم این پرنده ایجاد کرده است. در تصویر شماره ۲۳بخشی از تصویر شماره ۱۵، یک سیمرغ از طرف بالا به طرف پایین در حال حرکت است و پیچ و تاب‌های دم این پرنده در کنار ابرهای مواج و پیچ‌در پیچ تطابق نزدیکی با سیمرغ در قالی دارد.

در تصویر شماره ۲٤ حیوان سم‌دار در قالی شماره ۲ که به رنگ سرمه‌ای مشخص شده قابل توجه است این حیوان اسطوره‌ای سر خود را به طرف عقب خود چرخانده است بالچه‌های شعله‌سان زرد رنگ مثل سایر نمونه‌های ارائه شده در قسمت سینه و ران جانور به طرف بالا کشیده شده است. دم پر پشم و چند تکه آن در فضا بصورت موج‌های ابرهای مواج قرار گرفته است. شبیه به این حیوان در بخشی از تشعیر متعلق به آقامیرک مشاهده می گردد(تصویر شماره ۲۵). بالچه‌های شعله‌سان آن و دم پر پشم و چند تکه شباهت زیادی ی‌ام دارند. حیوان سم‌دار خالدار سر خود را به طرف عقب چرخانده است. شاخ‌های هر دو تصویر دقیقاً شبیه هم هستند. بالچه‌های شعله‌سان آن در هر دو تصویر شبیه به هم بوده و هر دو در پاهای جلویی از جلوی سینه و در پاهای عقبی از جلوی ران حیوان خارج شده و به طرف بالا می‌رود.

تصویر ۲٦ نگاره دوحکیم متنازع از خمسه نظامی(شاه تهماسبی) است که توسط آقا میرک اجرا شده است در این نگاره علاوه بر موضوع مورد نظر میتوان توصیف دقیقی از افراد مختلف با پوشاک تزئینات دیگر ، محل استقرار افراد را در باغ مشاهده نمود که بخشهایی از آن در قالی شماره ۲ نیز دیده میشود .

در تصویر شماره ۲۷ که بخش دیگری از قالی شماره ۲ و قسمتی از ترنج مرکزی دیده می‌شود مراسم جشنی در باغ و فضای آزاد و طبیعی به نمایش گذاشته شده است. رنگ سرمه‌ای داخل ترنج شاید بیان کننده منظره شب هنگام موضوع وسط ترنج بوده باشد. طرح داخل ترنج سرتاسری است ولی خود قالی به صورت طرح یک چهارم اجرا شده است.

فضا پر است از درخت و برگ‌های ریز و درشت آن که در تضاد با رنگ زمینه هر کدام چون ستاره‌ای می‌درخشند. گویی منظره باغی را می‌خواسته اند به تصویر در بیاورند. در این تصویر منظره یک درب ورودی به باغکی قابل دیدن می‌باشد. از آن جائی که این تصویر به طور کامل قابل دیدن نیست و بخشی از این قالی از بین رفته است دقیقاً نمی‌توان به موضوع تصاویر مرکزی ترنج پی برد. تعدادی پیکره انسانی در داخل ترنج دیده می‌شود که در حال گفتگو و یا در حال پذیرائی و خوردن آشامیدن می‌باشند.

شبیه به این فضا در تصویر شماره۲۸ که بخشی از نگاره منسوب به آقامیرک است، دیده می‌شود .شاید بتوان گفت که این نگاره قرینه تصویر ترنج قالی باشد. در اینجا درب ورودی به باغ و فضای پشت سر دیده می‌شود که درست شبیه به درب ورودی در قالی است؛ نرده و حصار بین فضای باز پشت سر و قسمت جلویی نگاره، با نرده و حصارهای موجود در قالی تطابق کامل دارند. پیکره‌های انسانی لباس‌های اوایل دوره صفوی و کلاه قزلباش برسر دارند. در تصویر شماره ۲۸ مشاهده می‌شود که اتاقک چوبی که شاه و شاهزاده بر روی آن نشسته است دقیقاً شبیه به اتاقک چوبی قالی می‌باشد فرم کلی اتاقک و نیز قسمت سقف آن خیلی به هم شبیه هستند با تطبیق این دو نگاره می توان گفت که آقامیرک آن را طراحی کرده است.

در تصویر شماره ۳۰ درختانی قابل مشاهده اند .این درختان به شاخه‌های کوچک در هم تنیده ختم می‌شود. انتهای شاخه‌ها برگ‌های ریز

و شکوفه دارند. ولی در بین شاخه‌های ضخیم گل‌های رنگارنگ شاه عباسی است دیده می‌شود. از قسمت‌های مختلف این گل‌ها، برگ‌های ساده و کنگره‌دار خارج می‌شود.

در تصویر شماره۳۰ که قسمتی از نگاره منسوب به آقامیرک می‌باشد درختان مختلفی دیده می‌شود. شاخه‌های این درختان به برگ‌های کوچک و شکوفه‌های الوان ختم می‌گردد.

در قسمت‌های دیگر این شاخه‌ها گل‌های تجریدی شاه عباسی دیده می شود که از آنها برگ‌های کوچک سبزرنگ خارج می‌گردد. رنگ زمینه هر دو تصویر به یک رنگ و به صورت یکنواخت به رنگ شیری دیده می‌شود. این درختان شباهت زیادی هم از نظر فرم و هم از نظر رنگ دارند. گویی طراح و نگارگر این دو تصویر یک نفر بوده است.

در این قالی هم با توجه به تشابه تصاویر موجود بین قالی و نگاره هایی که به آقا میرک منسوب است می توان نتیجه گرفت که این قالی را آقامیرک طراحی کرده است.

نتیجه

شاید به جرات بتوان گفت که قالی های دوره صفوی بخصوص قالی هایی که درمکتب دوم تبریز تولید شده اند هم از نظر طراحی و هم از نظر رنگ بندی و کیفیت مصالح جزو شاهکارهای هنری ایران باشد. دو نمونه عالی از این نوع قالی ها در مقاله حاضر بررسی شد که توسط هنرمندان صاحب نام طراحی شده است. ازاندازه نامتعارف قالی شکارگاه پولدی پتسولی می توان نتیجه گرفت که این قالی برای محلی که ابعاد آن مشخص است طراحی شده و همچنین معمولاً نام کارگاه تولید کننده قالی و یا نام بافنده در قسمت حاشیه و اکثراً درقسمت گلیم بافت قالی بافته می شود درحالی که نام بافنده(غیاث الدین جامی) در وسط ترنج نوشته شده است که معلوم می کند این قالی برای دربار بافته شده است . با توجه به مقایسه اجزای قالی با نگاره هایی که از سلطان محمد به جا مانده است ، سلطان محمد این قالی را طراحی کرده است . قالی "منظره حیوانات" مجموعه بارن هاتوانی هرچند بیشتر قسمت های قالی از بین رفته است، با این حال آنچه باقی مانده ابهت و عظمت قالی را به خوبی نشان می دهد؛ گویی این قالی نیست بلکه بخشی از یک نگاره است که دیده می شود. با تطبیق نقش مایه های این قالی با آثار بجا مانده آقامیرک به جرات می توان گفت که آقامیرک این قالی را برای دربار شاه تهماسب طراحی کرده است .

منابع و ماخذ

خشکنابی، سیدرضا ، ادب و عرفان در قالی ایران، تهران، سروش ، چاپ اول، ۱۳۷۸.

کریم اف،کریم، سلطان محمدومکتب او(مکتب تبریز)،ترجمه جهانپری معصومی و رحیم چرخی، تبریز، دانشگاه هنر اسلامی، چاپ اول ،۱۳۸۵.

کری ولش ،استوارت، نقاشی ایرانی، ترجمه احمدرضا بقاء، تهران، نشرنظر، چاپ اول، /

Alcouffe, Daniel, Great Carpets of the world, Thames & Hudson LTD. London, 1996.

Pope ,Arthur Upham , A survrey of Persian art , Oxford university press , London ,Volume XI ,1971.